

Krejčí, Pavel

[Radovanović, M. a kol. Srpski jezik: (série Najnowsze dzieje języków słowiańskich)]

Opera Slavica. 1998, vol. 8, iss. 4, pp. 61-65

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/116397>

Access Date: 10. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

praslovanském nepředstavovaly samostatný slovní druh. V práci se nehovoří o cito-slovících. Je to, jak známo, zvláštní druh slov, který je považován za nejstarší v procesu utváření lidské řeči. Důležitou úlohu sehrály citoslovce při vzniku částic, spojek, zájmen a některých jiných slov. Dále následují stručné výklady o ohebných slovních druzích, které jsou ilustrovány přehlednými tabulkami (srov. s. 66–78).

Kapitola o mluvnické stavbě praslovanštiny je ukončena velmi krátkým pojednáním o praslovanské větě (srov. s. 78). Mj. se zde zdůrazňuje fakt, že praslovanština byla jazykem s nominativní stavbou věty s volným slovosledem, a to zpravidla ve sledu subjekt – predikát – objekt (s častými odchylkami). Vyskytovaly se také jednočlenné věty (jmenné i slovesné). Dále například subjekt nemusel mít vyjádřen predikát pomocí osobního tvaru slovesa a konečně postavení shodného přívlastku nebylo pevně fixováno (mohl být buď v antepozici nebo v postpozici), stejně jako příslovečné určení, které mohlo stát před i za slovesem.

Za poslední kapitolou následuje seznam odborné literatury (*Літэратура*, s. 79–81), jejíž položky se tematicky vztahují k předkládané práci, a seznam etymologických slovníků (*Словарі*, s. 81); autor z nich čerpal příklady, jimiž ilustroval výkladový text.

Recenzovaná publikace má instruktivní charakter. Jejím úkolem je seznámit studenty slavistických oborů v rámci předmětu úvod do slovanské filologie se základy praslovanštiny. S takto nabytými poznatky mohou navázat na studium staroslověnštiny a poté na studium historické mluvnice toho slovanského jazyka, který si zvolili za svůj studijní obor.

Aleš Brandner

Radovanović, M. a kol.: Srpski jezik (série Najnowsze dzieje języków słowiańskich). Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole 1996, 207 s.

Opolská univerzita připravovala pro mezinárodní sjezd slavistů, jenž proběhl letos v polském Krakově, řadu studií o současných slovanských jazycích. Celou sérii *Najnowsze dzieje języków słowiańskich* redigoval Stanisław Gajda, samotné studie vznikaly ve svých mateřských zemích (českou redakci např. vedl Jan Kořený).

Rozsáhlá a vyčerpávající práce o současném srbském jazyce vyšla v této edici jako první a pracoval na ní kolektiv srbských jazykovědců pod vedením Milorada Radovanoviće. Kniha je rozdělena do osmi kapitol (Predgovor, Predistorija i sociolingvistički aspekti, Leksika, Fonetika, Morfologija, sintaksa i frazeologija, Specijalni stilovi, Dijalekti a Pravopisna norma). Každou připravil jiný odborník.

V předmluvě se M. Radovanović zabývá mj. srbochorvatštinou. Nastihuje pět fází její existence: *integracija* (inaugurisanje novoštokavskog standarda – pol. 19. st.), *varijacija* (inaugurisanje urbano-regionalnih uzusa u rang prestižnih standarda – 2. pol. 19. st.), *polarizacija* (inaugurisanje teritorijalnih/nacionalnih varijanata standarda –

prvních 60 let 20. st.), *dezintegracija* (inaugurisanje varijanata u rang prestižnih standarda – 70. a 80. léta 20. st.) a *promocija* (inaugurisanje odelitih standardnih jezika – 90. léta 20. st.).

Ve druhé kapitole vykládá Branislav Brborić historii vztahu Srbů, Chorvatů a později i Bosňáků (Muslimů), a to jak na úrovni jazykové, tak i sociální a politické. Jeho názory v podstatě reprezentují převažující srbský pohled na skutečnost rozdělení srbochorvatštiny, který lze ve stručnosti shrnout asi takto: vydělení chorvatštiny ze srbochorvatštiny (a tím i pasivní konstituce srbského jazyka jakožto standardního) je nesporný sociopolitický fakt, třebaže lingvisticky nepřilíš opodstatněný. Dřívější základní nářeční dělení srbochorvatštiny na štokavskou, čakavskou a kajkavskou zůstalo platné jen pro chorvatštinu, srbsština je nyní výhradně štokavská. Zejména z tohoto důvodu si srbská lingvistika (a spolu s ní i veřejnost) štokavštinu přivlastňuje a tvrdí, že Chorvati, přijetím Vukovy ijekavské štokavštiny coby spisovného jazyka určeného Srbům, přijali vlastně srbsštinu jakožto svůj reprezentativní jazyk. Na argument Chorvatů, že totiž štokavsky je psaná rozsáhlá a velmi kvalitní tzv. dubrovnicko-dalmátská renesanční a barokní literatura (zlatý věk chorvatského písemnictví), odpovídají Srbové tím, že i tento jazyk byl jazykem Srbů, protože „lingua serviana jeste sintagma s množvom potvrda u dubrovačkom arhivu“ (s. 19). Za vlastní chorvatštinu považuje Brborić a jiní pouze čakavštinu (poněkud škodolibě, neboť dnes je tento dialekt kvůli velkému přirozenému tlaku štokavštiny omezen jen na Istrijský poloostrov, úzký pruh dalmátského pobřeží a dalmátské ostrovy; pozn. P. K.). Ke kajkavštině srbsští lingvisté vždy dodávají, že je to vlastně pokračování slovinských dialektů. Na konci historické exkurze Brborić už jen konstatuje, že bude pro jazykovědce nelehké, aby vysvětlili, „kako je srpski jezik postajao hrvatski ili srpski, srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski, da bi se potkraj 20. veka 'razložio' na srpski, hrvatski i bošnjački.“ (s. 33)

Lexikologii zpracoval Ivan Klajn. Informuje nás kromě jiného o tom, že nejstarší zaznamenané jednojazyčné slovníky jsou teprve šestisvazkový slovník Matice srbské (1967–76) a čtrnáctisvazkový slovník Srbské akademie věd a umění (od 1959 dodnes). Zatímco teoretické otázky jsou rozpracovány velmi podrobně (př. sborník Leksikografija i leksikologija, 1982), praktická práce – zpracování aktuálního srbochorvatského (dnes již jen srbského) lexikálního bohatství – není dostatečná. Klajn dále sleduje velmi specifický vztah srbského a chorvatského lexika. Všimá si, že srbsští jazykovědci mají mnohem liberálnější postoj k pronikání kroatismů do srbsštiny, než je tomu u jejich chorvatských kolegů v opačném případě (tento fakt ostatně přiznávají i chorvatští lingvisté; termín „jazykový purismus“ Srbové jakoby neznají, kdežto u Chorvatů, ale i Slovenců, Slováků či Čechů je nepřehlédnutelnou součástí historie jejich jazyka). Největší odpor u Srbů způsobují chorvatské neologismy nebo „opravované“ archaismy, které se v až nezdravé míře objevily po osamostatnění Chorvatské republiky v první polovině 90. let. U Srbů jsou tyto pokusy za každou cenu oddálit chorvatštinu od srbsštiny terčem posměchu.

Klajn také velmi podrobně popisuje výsledky vlivu politiky a ekonomiky na srbské lexikum. Sem patří hojně užívání zkratk, složenin nebo rusismů (ať už přímých

přejímek, či kalků). Pozoruhodný je pohled na to, jak se proměnil slovník v 90. letech – v souvislosti s rozpoutáním nacionálních vášní. Objevily se výrazy jako *Srboslavija*, *srbožder*, *kroatocentrizam*, *fašistoidan*, *ustašoidan*, nadávkami se stala označení (*srbo*)četník, *balija*, *mudžahedin*. Výraz *kosovizacija* je sémanticky velmi blízký našemu *balkanizace*. Rok 1991 rovněž obohatil politický slovník prakticky všech světových jazyků o slovní spojení *etničko čišćenje*. Autor kapitoly o slovní zásobě dále popisuje stav lexika v mnoha dalších oblastech lidského působení, včetně např. zábavního průmyslu nebo sportu. Ve stati o vulgarismech se můžeme přesvědčit, že nejen v češtině se stokrát (v médiích) opakovaný omyl stává obecně přijatým územ: špatný překlad anglického *fuck off* dosud neexistujícím imperativem *odjebi* (č. zmizni) způsobil, že onen imperativ se stal díky televizi běžnou součástí slovníku srbské mládeže.

V části fonetické si Dragoljub Petrović podrobně všimá stavu srbského prozodického systému, který je tvořen čtyřmi akcentovanými prozoděmy (krátký klesavý, krátký stoupavý, dlouhý klesavý a dlouhý stoupavý přízvuk) a dvěma neakcentovanými prozoděmy (krátkost a délka). Upozorňuje, že prozodické systémy v srbských dialektech bývají odlišné. Sleduje srbskou akcentuaci v diachronním plánu a uvádí mnohé případy změn v užívání jednotlivých přízvukových typů. V kapitole o vokálech stojí za pozornost např. rozvoj slabikotvorných sonant (*r*, *l*, *n*) a ve zvláštních případech překotné mluvy v rozhlasu a televizi též *m* a *nj*. Závěrem odhaduje, že zatímco ijekavská srbsština bude dále zachovávat klasický prozodický systém, ekavská varianta tohoto jazyka se bude nejspíš přibližovat modelu, v němž nebude ani tónových, ani délkových kontrastů, a to zejména vlnem mluvy mladé bělehradské generace.

Živojin Stanojić, jenž zpracoval morfologii, syntax a frazeologii, nejprve zaznamenává stav jednotlivých slovních druhů. Za zmínku stojí např. situace pomocných sloves u plusquamperfekta, kde „u opoziciji formi *bejah/beh* čitao : *bio sam* čitao (...) forma sa *bejah/beh* u distribuciji je rezervisana za ekspresivni književnoumetnički stil (npr. za arhaizaciju teksta), dok je u svim ostalim stilovima u upotrebi samo forma sa *bio sam* (uz napomenu da je pluskvamperfekat i sa takvom formom potisnut od perfekta)“ (s. 121). Z jazykové praxe rovněž v podstatě zmizel kondicionál minulý typu *bio bih* čitao. Z problémů slovtvorných je zajímavé kolísání úzu u sufixu *-ist* (typ *realist/realista*), kdy ten druhý je charakteristický pro bělehradské prostředí. Ve sféře morfosyntaxe stojí za zmínku doubletnost v predikátových konstrukcích typu *Kad je Petar bio učenik/učenikom*. V tomto „souboji“ nominativu a instrumentálu ve jmenné části složeného přísudku je zřetelným „vítězem“ nominativ.

Teprve v roce 1965 můžeme zaznamenat zvýšený zájem o stylistické rozvrstvení tehdejší srbochorvatštiny. Přichází návrat k zásadám Pražské lingvistické školy a její teorii funkčních stylů. Miloš Luković dále v kapitole o speciálních stylech uvádí pět funkčních stylů, které srbsština zná: *književnoumetnički*, *publicistički*, *administrativni*, *naučni* a *razgovorni*. Kromě prvního jsou ostatní tzv. styly komunikace, přičemž *razgovorni* reprezentuje osobní komunikaci, ostatní komunikační styly – tzv. speciální funkční styly (speciální funkcionální stilovi) – náležejí sféře veřejné komunikace. Luković se rovněž zmiňuje o funkčnēstylistické normě srbského jazyka, když konsta-

tuje, že se „nijedno od obeležja funkcionalnih stilova ne može procenjivati u kvalitetno isključivim vrednostima tipa *ili/ili*, već kvantitativnim vrednostima tipa *više/manje*.“ (s. 146). Velkou pozornost věnuje Luković procesům nominalizace (nahrazování verbálních výrazů nominálními), jež mívá často za následek kondenzování větného významu (kondenzovanje rečeničnog značenja) a v konečném důsledku vede jednak k tvorbě nových ustálených slovních spojení a jednak k interferenci stylů kvůli chybnému, neadekvátnímu výběru nominalizovaných jazykových prostředků. K frazeologii autor kapitoly říká, že hlavním pramenem proměn frazeologického fondu srbského standardního jazyka byl v období minulých 50 let publicistický styl, zejména jeho novinářský substyl.

Drago Čupić nově definuje nářeční osnovu srbského jazykového prostoru. Ten je nyní tvořen čtyřmi hlavními interdialekty: 1. Ijekavskou novoštokavštinou (istočnohercegovački govori) – která sloužila jako základ pro jazykovou reformu Vuka Stefanoviće Karadžiće; 2. Ekavskou novoštokavštinou (šumadijsko-vojvodanski govori) – v podstatě teritoriální prodloužení předchozího, jen s jinou střídnicí za praslovanské *jač*; 3. Ekavskou staroštokavštinou (kosovsko-resavski govori) – starou je nazývána proto, že zachovává archaickou akcentuaci. Posledním srbským interdialektem, který však stojí mimo uvedené dělení, je prizrensko-timocký, Čupićem také nazývaný „balkanoštokavski“. Sdružuje dialekty jihovýchodního Srbska, jejichž některé rysy je sblížují s nářečími Makedonie a Bulharska.

V poslední kapitole se Mitar Pešikan věnuje problematice srbského pravopisu. Připomíná konvergentní i divergentní tendence spisovných norem srbských a chorvatských. Krok ke sjednocení byl učiněn tzv. Novosadskou úmluvou z r. 1954, která v praxi vyústila ve vydání jednotného srbochorvatského pravopisu (1960) pro všechny čtyři tehdejší stejnojjazyčné republiky – Srbsko, Chorvatsko, Bosnu-Hercegovinu a Černou Horu. V nynější době jsou nejvýznamnějšími pravopisnými příručkami *Pravopis srpskoga jezika* (M. Pešikan a kol., Matica srpska, 1993) a v témže roce vydaný stejnojjmenný *Pravopis srpskoga jezika*, jenž byl vytvořen kolektivem kolem Radoje Simiće a vznikl v Bělehradě a černohorském Nikšići. Jeho norma je jakousi vzdoralternativou normě první jmenovaného Pravopisu. Spory o konečnou ortografickou podobu srbsštiny se vedou dál. Dovídáme se rovněž více o vztahu cyrilice a latinky. Cyrilice je oficiálním a reprezentativním písmem srbského jazyka, latinka si však během tohoto století našla v srbsštině trvalé, i když ne výsostné místo. Pokud jde o ekavskou a ijekavskou podobu spisovné srbsštiny, tak obě varianty jsou rovnocenné (připomínám, že ekavššina se používá prakticky na celém území Srbska, zatímco ijekavská podoba v Černé Hoře a v srbské části Bosny a Hercegoviny). Protože Srbové transkribují cizojazyčná propria foneticky, velkým problémem je jednotná podoba takovýchto transkribovaných slov (to je ostatně potřeba všech jazyků užívajících cyrilské písmo). Vedle již vžitých tradičních podob cizojazyčných slov se začaly objevovat pokusy o hyperkorektní grafické vyjádření originálního znění, např. *Valgagrat* vedle tradičního *Volgograd* nebo *Fransua* vedle *Fransoa*. Objevují se též chyby opačného charakteru – doslovné přepisování cizí grafie.

Kvalita této příručky je velkým příslibem toho, že pokud budou takto dobře a komplexně zpracované všechny slovanské jazyky, polská edice Najnowsze dzieje języków słowiańskich se stane jednou z nejhodnotnějších počinů slovanské filologie posledního desetiletí 20. století. Opolským slavistům v čele se Stanisławem Gajdou a všem jeho spolupracovníkům v ostatním slovanském světě za to patří velké uznání a poděkování.

Pavel Krejčí

IV Международный симпозиум «Сопоставительные и сравнительные исследования русского и других языков». Доклады. Белград 1997. 481 s.

Ve dnech 8.–10. října 1996 se v rámci činnosti MAPRJAL uskutečnilo 4. mezinárodní sympozium «Сопоставительное и сравнительное исследование русского и других языков», jehož účastníky hostila dvě jugoslávská města – Bělehrad a Novi Sad. Materiálovým výstupem tohoto setkání rusistů z 12 zemí, realizovaného pořádatelkami slavistickými pracovišti v rámci vědeckovýzkumného projektu „Srovnávací studium srbštiny a jiných jazyků“ je rozsáhlý sborník téměř osmi desítek rusky psaných referátů, uspořádaných celkem do deseti skupin podle toho, jak zazněly v jednotlivých tematických sekcích. Vzhledem k četnosti příspěvků a jejich tematické rozrůzněnosti považujeme za užitečné a nikoliv nezajímavé uvést několik dalších statistických údajů: z celkového počtu 82 referujících byla rovná polovina slavistů (41) z hostitelské země, ze zahraničních delegací byly významněji zastoupeny Bulharsko (13) a Rusko (12), 5 účastníků reprezentovalo ukrajinskou, 3 rakouskou a 2 běloruskou rusistiku, z ostatních šesti zemí (Belgie, Česká republika, Korea, Maďarsko, Makedonie, Slovensko) se jednáni aktivně zúčastnili pouze jednotliví badatelé. Z tematického hlediska je nejpočetněji zastoupena oblast lexikologie a lexikografie (celkem 25 příspěvků), další oddíly tvoří příspěvky s tematikou syntaktickou (13 příspěvků včetně referátů z plenárního zasedání), metodickou (8), stylistickou (7), slovtvornou a morfologickou (7), frazeologickou (5), fonetickou (4) a literárněvědnou (4).

Řada zajímavých a z tradičního pohledu obtížně zařaditelných příspěvků zazněla v plenárním zasedání konference. Patří sem např. studie zaměřené na etnolingvistiku (М. Стойнич *Следы мажнационального общения культур в языке*), historiografii (Р. Блажек *Актуальные проблемы сопоставительного исследования русского языка в Словакии*), či práce orientované široce kulturologicky (М. Сибинович *Методологические проблемы исследования российской эмиграции 20 века в области культурологии, литературоведения и языкознания*).

V části lexikologické a lexikografické je nejvíce příspěvků věnováno problematice odborné terminologie, což svědčí o zvýšeném zájmu lexikologů o hledání aplikačních výstupů vlastních teoretických výzkumů. Nejde přitom jen o utilitární a v součas-